

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Sume, Helena; Takala, Marjatta

Title: Kuulomonivammaisen lapsen koulunkäynnin toteutuminen lähikoulussa

Year: 2017

Version:

Please cite the original version:

Sume, H., & Takala, M. (2017). Kuulomonivammaisen lapsen koulunkäynnin toteutuminen lähikoulussa. *e-Erika : Erityispedagogista tutkimusta ja koulutuksen arviointia*, 2017(2), 13-18. http://blogs.helsinki.fi/cea-arviointi/files/2017/11/e-Erika_2_2017.pdf

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Kuulomonivammaisen lapsen koulunkäynnin toteutuminen lähikoulussa

Kuulomonivammaisten koulupolkuja on tutkittu vähänlaisesti, erityisesti inklusiivisessa kouluympäristössä (lähikoulussa). Selvitimme, miten kuulomonivammaisen lapsen koulunkäynti toteutuu lähikoulussa. Tutkimukseen osallistui kaksi kuulomonivammaista lasta, heidän vanhempansa sekä toisen lapsen opettaja ja koulunkäynninohjaaja. Aineisto kerättiin kyselylomakkeilla ja haastatteluilla. Lapsen saaminen lähikouluun voi olla työn takana ja se voi vaatia vanhemmilta tavallista suurempaa aktiivisuutta. Tutkimuksessa selvisi, että yleisopetuksen opettaja muutti opetustapaansa, kun luokassa oli kuulomonivammainen oppilas. Hän visualisoi opetustaan, selkeytti omaa puhettaan, hyödynsi opetusvälineitä sekä muutti oppimisympäristöä ja ajankäyttöä. Tämän tutkimuksen perusteella kuulomonivammainen lapsi voi käydä lähikoulua tukitoimien avulla, ainakin alakouluvaiheen.

KUULOMONIVAMMAINEN JA INKLUUSIO

Kuulovammaisten lasten osuus länsimaissa on syntyvien lasten määrästä 1–2 promillea (1–2 lasta tuhatta kohti), mikä Suomessa tarkoittaa vuosittain 40–60 lasta. Näistä lapsista suurin osa kävi ennen 1970-luvun alun

peruskoulu-uudistusta erityiskoulua, erityisesti jos heillä oli jokin lisävaikeus. Nyt kuulovammaiset opiskelevat yhä useammin lähikouluissa (Selin-Grönlund, Rainò & Martikainen, 2014).

Lapsilla voi kuulovamman ohella olla yksi tai useampi lisävaikeus kuten esimerkiksi kielellinen erityisvaikeus, näkövamma tai motorinen vaikeus. Koska arviolta 30–40 %:lla kuulovammaisista lapsista on jokin oppimiseen tai kehitykseen vaikuttava lisävaikeus, on tämä huomioitava kuntoutuksessa (Häkli, 2014; Häkli, Luotonen, Bloigu, Majamaa & Sorri, 2014; Wiley, Gustafson & Rozniak, 2014) ja opetuksessa. Jo pelkästään kuulovamma voi aiheuttaa viivästymää puheen ja kielen kehitykseen sekä sosioemotionaaliseen kehitykseen. Viivästymillä on vaikutuksia oppimiseen. Varhainen kuulovamman havaitseminen ja kuntoutuksen käynnistäminen vähentävät mahdollisia kuulovamman aiheuttamia vaikeuksia.

Kuulomonivammaisuutta on tutkittu lapsilla, joilla on vaikea tai erittäin vaikea kuulovamma, ja lapsilla, joilla on sisäkorvaistute. Sen sijaan vähemmän on tutkittu kuulomonivammaisia lapsia, joiden kuulovamma on lievä tai keskivaikea. Monet kuulomonivammaiset lapset käyvät nykyään kuitenkin yleisopetuksessa eli ovat inklusion piirissä.

Inklusio tarkoittaa kaikille yhteistä koulua, jossa opetus on järjestetty oppilaiden yksilöllisten edellytysten mukaisesti ja jossa jokainen kouluuyhteisön jäsen tuntee olevansa hyväksytty ja arvostettu. Inklusion toteuttamisen kouluissa tulisi sisältää kaksi ulottuvuutta: osallisuuden tukemisen ja oppimisen tukemisen (Morningstar, Shogren, Lee & Born, 2015). Inklusio ei kuitenkaan näytä täysin toteutuvan Suomessa, sillä on havaittu, että kuulovammaiset lapset eivät saa paljonkaan tukea yleisopetuksessa (Takala & Sume, 2017). Kansainvälisissä tutkimuksissa onkin havaittu, että kuulovammaisten oppimistulokset voisivat olla vielä nykyistä parempia ikätovereihin verrattuna (mm. Easterbrooks & Beal-Alvarez, 2012).

TAPAUSTUTKIMUS KAHDESTA OPPILAASTA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten kuulomonivammaisen lapsen koulupolku valikoituu ja millaisilla tekijöillä on merkitystä inklusion toteutumislle lähikoulussa.

Tutkimus on laadullinen tapaustutkimus kuulomonivammaisen lapsen koulupolusta. Kuuloliiton ja LapCI ry:n kautta saatiin yhteys useampaan kuuron tai huonokuuloisen lapsen perheeseen. Tutkimus käynnistyi lähettämällä kyselylomake näiden lasten vanhemmille. Kyselylomakkeita palautui vain kolme, joista valittiin kaksi perhettä, joissa oli kuulomonivammaisen lapsi. Lapsista käytetään peitenimiä Jere ja Pyry. Tutkimustekstin lainauksissa on tekstiä hieman muunnettu, mm. murteellisia ilmaisuja on vaihdettu yleiskieliseksi tunnistamattomuuden varmistamiseksi. Tutkimusaineisto muodostui kahden perheen vanhempien täyttämistä kyselylomakkeista ja litteroiduista haastatteluista: Perhe 1: Pyry, äiti, opettaja ja koulunkäynninohjaaja ja Perhe 2: Jere ja äiti. Tutkimusaineisto analysoitiin käyttäen laadulliseen tutkimukseen liittyvää aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Jeren ja Pyryn perheissä on useampia lapsia ja lasten lisäksi isä ja äiti. Pojat ovat iältään noin kymmenvuotiaita, ja heillä on kuulovamman lisäksi liitännäisvamma: Jerellä kromosomipoikkeavuus ja Pyryllä tuntematon oireyhtymä, johon liittyy mm. näkövamma ja liikkumiseen vaikuttava vamma. Kummallakaan ei ole älyllistä viivettä. Molemmat pojat kommunikoiivat pääasiassa puhuttua kieltä käyttäen ja käyttävät kahta kuulokojetta. Jere käyttää myös tukiviittomia ja kuvia kommunikoinnin tukena ja Pyry puolestaan käyttää tukiviittomia sekä taktiiliviittomia tai haptiiseja.

Pyryn luokanopettajalla on pitkä työkokemus, yli 30 vuotta. Hänellä ei ole erityispedagogiikan opintoja. Pyryn koulunkäynninohjaajalla on koulunkäynnin sekä aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjaajan koulutus. Hän on toiminut nykyisessä tehtävässään pari vuotta.

TULOKSET

Kuulomonivammaisen lapsen koulupolun valikoituminen

Kuulomonivammaiset lapset Jere ja Pyry saivat esiopetusta vuoden ajan ennen koulun aloitusta. Mahdollisuus olisi ollut saada sitä kaksi vuotta, mutta vanhemmat eivät pitäneet lisävuotta tarpeellisenä. Lisäksi koulun aloitus haluttiin samankaltaiseksi kuin se yleensä on lapsilla. Vanhempien mukaan koulun valinnassa pohdittavia ja siihen vaikuttavia tekijöitä olivat koulun oppilasmäärä, tilat, ääniympäristö (kaikuvuus, akustiikka), kodin ja koulun lyhyt välimatka, sama koulu kuin sisaruksilla ja rehtorin myönteinen asenne. Vanhemmat kävivät tutustumassa useisiin kouluihin etukäteen ja keskustelivat koulujen rehtoreiden kanssa. Vanhemmat toimivat ylipäätään hyvin aktiivisesti koulunvalintaprosessissa ottamalla yhteyttä mm. koulutoimenjohtajiin ja Kuuloliittoon sekä kuuntelivat ammattihenkilöstön (esim. koulutoimenjohtajan, rehtorin, lääkärin,

kuntoutusohjaajan ja psykologin) mielipiteitä kuulomonivammaiselle lapselle sopivasta oppimisympäristöstä ja kouluvalinnasta. Kaikkinensa kouluvalintaprosessi oli poikien vanhempien mielestä toisaalta selkeä ja toisaalta pitkäkestoinen ja vanhemmille työläs. Prosessissa yllätti vastuun suuruus.

Piti pyytää vielä Kuulokeskuksesta, kirjoittikohan sieltä psykologi ja kuntoutusohjaaja mulle vielä lausuntoja. He kirjoitti periaatteessa sen mukaan, mitä mä heille kerroin, että mitkä ne näkemykset mun mielestä näistä kouluista nää erot on. Kyl se työläs prosessi oli. (Jeren äiti)

Yllättävän isolta tuntuva vastuu, kun ei oikein tiedä mistään mitään. Intuutiolla menttiin. (Pyryn äiti)

Ammatti-ihmisiltä saaduilla kannustuksella ja näkemyksillä oli merkitystä koulun valikoitumiseen, vaikkakaan ammattihenkilöstö ja vanhemmat eivät olleet täysin yhtä mieltä kouluvalinnasta. Osa valintaan osallistuvista ammatti-ihmisistä olisi ohjannut Jeren erityiskouluun ja vastusti lähikouluvaihtoehtoa. Molemmat perheet valitsivat lähikoulun pojalleen. Jeren koulupaikka ei tosin ollut kotia lähinnä oleva yleisopetuksen koulu. Tämän valinnan syytä olivat ensisijaisen lähikoulun epäsopivuus kuulomonivammaiselle lapselle (tilat, suuri oppilasmäärä, kaikuvat tilat ja huono akustiikka). Myös suurin osa esikoulusta tutuista lapsista, jotka olivat oppineet tukiviittomia, menivät vanhempien toivomaan kouluun. Nämä lapset osasivat kommunikoida Jeren kanssa.

Molemmat pojat aloittivat koulunsa 7-vuotiaina. Koulun aloituksessa merkittävä tekijä oli joustavuus sekä vanhempien että koulun osalta. Aloitusvaiheessa turvallisuuden tunteen luominen oli olennaisen tärkeää, sillä kuulomonivammaista oppilasta huolettivat ja pelottivat uudet asiat, erityisesti oman vammaluonteen vuoksi. Vanhempien taholta joustavuutta ja turvallisuuden tunteen luomista koulussa lisäsi se, että vanhempi saattoi

osallistua koulupäivään. Myös koulumatkan turvallisuuteen kiinnitettiin huomiota mm. saattamalla oppilas kouluun ja käyttämällä koulutaksia. Varsinkin koulunkäynninohjaajan joustavuus ja hänen roolinsa koulunaloitusvaiheessa muodostuivat olennaisiksi. Lisäksi koulunaloitusvaihetta vahvisti se, että opettaja oli kiinnostunut opettamaan kuulomonivammaista oppilasta ja se, että oppilas oli kiinnostunut koulunkäynnistä kuten oppimisesta ja koulukavereista.

Pyryn opettaja sai kuulomonivammaista oppilasta koskevista asioista paljon perustietoa huoltajilta. Opetuksessa tarvittavaa tietoa hän sai koulutustilaisuudessa, jossa kouluttajana toimi Valteri-koulu Onervan ohjaava opettaja. Tämän tilaisuuden ja siitä saadun tiedon opettaja koki hyvin merkittäväksi. Koulutuksessa käsiteltiin oppilaskohtaisesti oppilaan mahdollisuuksia, apuvälineitä sekä muita oppimiseen ja opettamiseen liittyviä asioita.

Tavallaan puhuttiin sitten niistä oppilaista ja niitä esimerkkejä oppilaan kautta. Ja sitten oli mahdollisuus näitä tällaisia laseja esimerkiksi, millä mä pystyn kattamaan, vähän hahmottamaan, miten Pyry näkee. Minkälaisia kuulovammoja on ja sen kautta kyllä sitä ymmärrystä tuli aika paljon lisää. Siellä siinä koulutuksessa myös tuli näitä apuvälineitten käytöstä ja näistä kerrottiin, et mitä kaikkia mahdollisuuksia on ja jos jotakin ongelmaa tulee, niin yhteystiedot on sitten heillä. (Pyryn opettaja)

Inklusion toteutuminen lähikoulussa

Jere ja Pyry opiskelivat kaikki tunnit lähikoulun luokassa. Poikien luokissa oli huomioitu poikien kuulo kuten kuulemisen kannalta ihanteellinen istumapaikka luokassa, pyörivä/liikkuva tuoli, jolla oppilas voi kääntyä puhujan suuntaan ja hyödyntää huuliolukutaitoa, sekä luokan oppilasmäärä (enintään 20 oppilasta, ks. perusopetusasetus 1998/852). Oppilaat saivat opintoihinsa erityistä tukea, jota kuvataan taulukossa 1.

Pojat	Koulunkäynninohjaaja	Apuvälineet	Ohjaus/erityisopetus	Muuta
Jere	Luokkakohtainen koulunkäynninohjaaja	FM-laite Tietokone (tehtävien tekoon)	Erityisopettaja (1 tunti viikossa). Pienryhmäopetus.	Kielten opiskelussa helpotettu kirja Koulumatkat (koulukuljetus)
Pyry	Henkilökohtainen koulunkäynninohjaaja	FM-laite Luku-TV Tabletti Äänioppikirjoja	Ohjausta tunneilla (käsityö, liikunta, kuvaamataito, välitunnit).	Koulumatkat (koulukuljetus tai ohjaajan saattelu kotiin)

Taulukko 1.

Kummallakaan pojalla ei ollut koulussa käytössään tulkkia. Jeren luokassa oli koulunkäynninohjaaja kaikkia oppilaita varten, ja Pyryllä puolestaan oli henkilökohtainen koulunkäynninohjaaja, joka osasi myös viittoa. Pyryn koulunkäynninohjaaja havaitsi asioita, joita opettaja ei välttämättä huomannut. Tuolloin ohjaaja ilmoitti asiasta opettajalle, jotta opettaja huomioi sen opetuksessaan. Pyryn koulunkäynninohjaaja ja Pyry kommunikoiivat pääasiassa puheella. Koulunkäynninohjaaja käytti myös tukiviittomia tilanteissa, joissa arvioi, ettei oppilas kuullut (meluisat tilanteet, ruokailut, liikuntatuntien ohjeistukset).

Koulunkäynninohjaajaa tarvittiin Pyryn koulupäivän tueksi eikä koulunkäynti lähikoulussa olisi ollut mahdollista ilman hänen läsnäoloaan. Pyryn koulunkäynninohjaajan tehtävänä oli toisaalta taata, että oppilaan koulupäivä oli turvallinen ja toisaalta tukea itsenäisyyttä. Ohjaaja pyrki varmistamaan sen, että oppilas pysyi opetuksen ja oppimisen tahdissa mukana.

Käyvään läpi kaikki mahdolliset, esimerkiksi vaaratilanteet, mitä on joissain tilanteissa. Esimerkiksi, jos siirrytään tekniseen luokkaan, että mitä kaikkea mahdollista siellä voi olla. Ja mitä voi tehdä ja tämmöistä asioitten läpikäymistä. (Pyryn koulunkäynninohjaaja)

Pyryn opettaja muutti opetustaan, kun luokassa oli kuulomonivammainen oppilas. Hän hyödynsi opetuksessa monikanavaisuutta, visualisoi opetusta, arvioi omaa puhetapaan-

sa eli puhui hitaammin ja äänsi tarkemmin sekä käytti dokumenttikameraa. Pyryn opettaja ei kokenut näitä uusia opetuskäytänteitä rasittaviksi. Hän kysyi välillä oppilaalta, miten opetus sujui, ja huomasi itsekin kiinnostävänsä huomiota opetustapaansa, esimerkiksi puhenopeuteen. Joihinkin oppiaineisiin Pyryn opettaja oli luonut uusia toimintatapoja, joiden avulla voitiin helpottaa kaikkien oppilaiden työskentelyä, esimerkiksi opettaja antoi ohjeita kirjallisesti.

Mä kirjoitan esimerkiksi tietokoneella ohjeet, että mitä pitää seuraavaksi tehdä. Et se niin ku näönvairaisena tulee ja ohjeet jää näkyväksi. Mut mun mielestä se palvelee aika monia luokan oppilaita sama asia. (Pyryn opettaja)

Olenaisia tekijöitä Jeren ja Pyryn opetuksessa olivat oppimisympäristö, kuuleminen ja siirtymät/ajankäyttö. Oppimisympäristöön kuuluvilla apuvälineiden käytöllä ja niiden hyödyntämisellä oli Pyrylle varsinkin taito- ja taidaineissa merkittävä rooli. Esimerkiksi kuva- ja taide on vaatinut järjestelyjä.

Kuvataide siinä mielessä on Pyrylle vaikeata. Sit jos aattelee että ton lukulaitteen avulla tehdään, jos se on A3 kokonen paperi siihen lähetään tekemään jotakin kuvaa, niin se on birveen vaikee hahmottaa, kun se suurentaa sen. Tavallaan sitten niin ku ite miettii näitä keinoja, et miten se voidaan tehdä helpommaks ja miten siihen saadaan se, miten sitä voi helpottaa, niin sen mä koen vaikeeksi. Et ei aina hoksata, että miten tässä pitäs. (Pyryn opettaja)

Luokassa Pyryllä oli omia apuvälineitä (esim. lukulaite), joten oppimispaikan tuli pysyä samana. Muiden aineiden opettajat tulivat useimmiten kuulomonivammaisen oppilaan luokkaan ja opettivat siellä. Myös aivan konkreettisia asioita on huomioitava kuten sähköpistokkeiden sijainti.

Kuulemisen varmistamiseksi Pyryn opettaja pyrki puhumaan selkeästi oppilaisiin päin, pitämään ohjeet lyhyinä, ylläpitämään työrauhan luokassa ja käyttämään FM-laitetta. FM-laite on kuulemisen apuväline, jota käytettäessä opettajalla on lähetin ja oppilaalla vastaanotin. Myös luokan oppilaat käyttivät FM-laitetta puhuessaan ja lukiessaan. Kun luokassa oli oppilas, jolla oli vaikeuksia kuulla, Pyryn opettajan oli hyvä toistaa oppilaiden puhetta mahdollisimman paljon. Tällä hän pyrki varmistamaan, että kaikki oppilaat ovat vastaanottaneet tiedon. Kommunikoinnissa huomioitiin tilan koko, katsekontakti, ympäristön melu ja lapsen vireystila.

Myös Pyryn koulunkäynninohjaaja havainnoi melun tasoa ja oppilaan mahdollisuutta kuulla. Apuvälineetkään eivät riitä kuulemiseen, jos luokassa on hälinää. Oppilaat osasivat tarkkailla melun määrää. Luokan oppilaita tuli kuitenkin aika ajoon muistuttaa siitä, miten tärkeää on työskennellä hiljaa.

Kun melutaso nousee niin korkeaksi ja kun siellä on monta erilaista ääntä, niin seban hänen korviinsa tulee sitten puurona, et ei hän sitten pysty erotta oikein mitään sitten. (Pyryn koulunkäynninohjaaja)

Kun joskus luokassa on hinkan meteliä, sit mun korviin sattuu. (Jere)

Siirtymiin tilasta toiseen tuli kiinnittää huomiota esimerkiksi apuvälineiden kuljettamisen vuoksi. Apuvälineiden käyttäminen vei myös aikaa. Näin tapahtui esimerkiksi katseen siirtymisessä lukulaitteesta pois ja siihen takaisin sekä kuulemisen seuraamisessa (esim. viittoaminen). Pyry saa opetuksen pienellä viiveellä.

Kuulomonivammaisen oppilaan koulunkäyntiä lähikoulussa tuki opetuksen järjestäminen pienin muutoksin. Opettajan mielestä kuulomonivammaisen oppilaan inklusion onnistumista ei voi yleistää vaan se on tapauskohtaista. Ennakkoon ei kannata pohtia mahdollisia tulevia ongelmia.

POHDINTA

Tässä tutkimuksessa selvitettiin, miten kuulomonivammaisen lapsen koulunkäynti toteutuu lähikoulussa. Koulupaikan valikoitumisessa vanhempien rooli ja määrätietoinen toiminta korostuivat. Heillä oli tietoa siitä, millainen oppimisympäristön tulee olla, jotta kuulomonivammaisen lapsi kykenee mahdollisimman täysipainoisesti opiskelemaan muiden lasten rinnalla. Kouluvalintaa tehdessään vanhemmat tekivät yhteistyötä monien ammatti-ihmisten, joilla osalla tieto inklusiosta näytti olevan heikohkoa. Kouluvalintaan osallistuminen on toki vanhempien tehtävä, mutta voidaan kyseenalaistaa, millaisissa mittasuhteissa vanhempien osuus on kohtuullista.

Opettaja muutti opetustaan, kun luokassa oli kuulomonivammaisen oppilas. Hän kiinnitti huomiota monikanavaisuuteen, opetuksen visualisoimiseen, puhetapaansa ja opetusvälineiden hyödyntämiseen. Kuulomonivammaisen oppilaan opetuksessa huomioitiin myös oppimisympäristö, kuuleminen ja siirtymät/ajankäyttö. Inklusiivisen opetuksen elementtejä siis löytyi (ks. Buli-Holmberg & Jeyaprabahan, 2016).

Aiempien tutkimusten perusteella opettajien suhtautuminen inklusiiviseen opetukseen näyttäisi olevan yhteydessä oppilaan vammaan (De Boera, Pijl & Minnaert, 2010). Kuulovammaiset oppilaat ovat suhteellisen tervetulleita lähikoulun luokkaan. Kuulomonivammaisten tilannetta ei ole juurikaan selvitetty. Tämän tutkimuksen perusteella kuulomonivammaisen

lapsi voi käydä lähikoulua, ainakin alakoulua.
Lapsen saaminen lähikouluun voi olla työn

takana ja se voi vaatia vanhemmilta tavallista
suurempaa aktiivisuutta.

Kirjoittajat:

Helena Sume, KT
Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta
Jyväskylän yliopisto

helena.sume(at)jyu.fi

Marjatta Takala, KT
Kasvatustieteiden tiedekunta
Oulun yliopisto

marjatta.takala(at)oulu.fi

Lähteet:

Buli-Holmberg, J. & Jeyaprabhan, S. (2016). Effective practice in inclusive and special needs education. *International Journal of Special Education*, 31 (1), 119–134.

De Boera, A., Pijl, S. J. & Minnaert, A. (2010). Attitudes of parents towards inclusive education: a review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*, 25 (2), 165–181.

Easterbrooks, S. R. & Beal-Alvarez, J.-S. (2012). States' reading outcomes of students who are d/Deaf and hard-of-hearing. *American Annals of the Deaf*, 157 (1), 27–40.

Häkli, S. (2014). *Childhood hearing impairment in northern Finland: prevalence, aetiology and additional disabilities*. Acta Universitatis Ouluensis. D 1273. Oulu: Oulun yliopisto.

Häkli, S., Luotonen, M., Bloigu, R., Majamaa, K. & Sorri, M. (2014). Childhood hearing impairment in northern Finland, aetiology and additional disabilities. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, 78, 1852–1856.

Morningstar, M. E., Shogren, K. A., Lee, H. & Born, K. (2015). Preliminary lessons about supporting participation and learning in inclusive classrooms. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 40 (3), 192–210.

Perusopetusasetus (1998). 852/20.11.1998. Haettu 14.9.2017 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852>

Selin-Grönlund, P., Rainò, P. & Martikainen, L. (2014). *Kuurojen ja viittomakielisten oppilaiden lukumääriä ja opetusjärjestelyt. Selvitys lukuvuoden 2013–2014 tilanteesta*. Raportit ja selvitykset 2014:11. Opetushallitus ja Kuurojen Liitto. http://www.oph.fi/download/158006_kuurojen_ja_viittomakielisten_oppilaiden_lukumaara_ja_opetusjarjestelyt.pdf

Takala, M. & Sume, H. (2017). Hearing-impaired pupils in mainstream education in Finland. Teachers' experiences of inclusion and support. *European Journal of Special Needs Education*, [dx.doi.org/10.1080/08856257.2017.1306965](https://doi.org/10.1080/08856257.2017.1306965). Published online: 29 Mar 2017.

Wiley, S., Gustafson, S. & Rozniak, J. (2014). Needs of parents of children who are deaf/hard of hearing with autism spectrum disorder. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 19 (1), 40–9.